

درس نامه درس دوم : چشمه ی معرفت

دانش زبانی و ادبی

جمله از نظر پیام و محتوا به چهار دسته تقسیم می شود :

(۱) جمله ی خبری (۲) جمله پرسشی (۳) جمله ی امری (۴) جمله ی عاطفی

➤ جمله ی خبری : جمله ای است که به ما خبری می دهد .

مانند : او محبوب همه ی مسلمانان جهان و مایه ی افتخار ایران بود .

ز ک ت ه : علامت نگارشی جمله ی خبری (.) نقطه ، است .

➤ جمله ی پرسشی : جمله ای که در مورد یک عمل یا یک واقعیت ، سؤال می کند .

مانند : چه کسی با من حرف زد ؟

ز ک ت ه : جمله ی پرسشی به دو صورت می آید :

الف (همراه با نشانه های پرسشی (آیا / چگونه ؟ چرا ؟ مگر ؟ کدام ؟ کدامین ؟ هیچ ؟)

مانند : آیا غذا خورده ای ؟

ب) بدون نشانه های پرسشی (پرسش غیر مستقیم) ، ما از طریق لحن و آهنگ متوجه جمله پرسشی

می شویم .

مانند : غذا خورده ای ؟

همچنین در پایان جمله ی پرسشی علامت (؟) سؤالی ، می آید .

➤ جمله ی امری : جمله ای که در آن مفهوم دستور یا خواهشی ، توصیه ، نهی و بازداشتن وجود داشته باشد .

مانند : لطفاً سرجایتان بنشینید .

ز ک ت ه : فعل امر دو ساخت دارد :

الف) دوم شخص مفرد که بدون شناسه است . گاهی در شعر یا نثر نشانه ی (ب) از اول فعل امر حذف

می شود .

مانند : برو ، بخوان ، بنشین

ب) : دوم شخص جمع که با شناسه (ید) می آید .

مانند : بروید ، بخوانید ، بنشینید

همچنین ، علامت نگارشی پایان جمله امری (.) نقطه است . و محتوای جمله ، فقط از روی فعل ، علامت

نگارشی و لحن خواندن مشخص می شود .

بعداً نگیـد ،
نگفتـیـما !

• مشبه و مشبه (طرف اول و طرف دوم) تشبیه اجزا و ارکان اصلی تشبیه هستند که در جمله حذف نمی شوند

• وجه شبه و ادات تشبیه ارکان فرعی تشبیه هستند و ممکن است از جمله حذف شوند .

• برخی مواقع ، وجه شبه در جمله می آید و بعضی مواقع نمی آید که در این صورت از روی مفهوم جمله به آن پی می بریم .

مانند : ای کمیل ! این دل ها همچون ظرف هاست . که وجه شبه هر دو (دل و ظرف) گنجایش داشتن است
مشبه ادات مشبه به

❖ اضافه ی تشبیهی

گاهی ادات تشبیه و وجه شبه با هم حذف می شود و مشبه و مشبه به با کسره (—) به هم پیوند داده می شود .
اصطلاحاً به این تشبیه ، اضافه ی تشبیهی می گویند .

مانند : همه از باران رحمت خداوند ، بهره مند می شوند .
چشمه ی معرفت ← معرفتی که همانند چشمه است .
درس طبیعت ← طبیعتی که مانند درس است .

پـرسـش و
پـاسـخ

۱) در ابیات و عبارات های زیر تشبیه (با ذکر ارکان) را مشخص کنید .

▪ از ولای دودمانشان زنده ایم / در جهان مثل گوهر تابنده ایم

▪ لنگ لنگان قدمی برمی داشت / هر قدم دانه ی شگری می کاشت

▪ آب ، این روح مذاب امید و زندگی ، تازه نفس ، جوان ، زلال و نیرومند با گامهای استوار و امیدوار شتابان

می رفت

- هنر ، چشمه ی زاینده است . اگر هنرمند از دولت بیفتد ، غم نباشد .
 - برگ درختان سبز ، در نظر هوشیار / هر ورقش دفتری است معرفت کردگار
 - شما چهار نفر چگونه می توانید در مقابل سیل لشکریان مغول ، مقاومت کنید .
 - قطره تویی ، بحر تویی، لطف تویی قهر تویی / قند تویی، زهر تویی، بیش میازار مرا
- ۲- در جمله ها و عبارات زیر اضافه ی تشبیهی را پیدا کنید .

- یکی را گفتم : « عالم بی عمل به چه ماند ؟ گفت : « به زنبور بی عسل »
- با نگاه های کنجکاوانه و تشنه ، به درس بزرگ طبیعت می نگریم .
- شیخ خندید و بگفتش ای سلیم / این درخت علم باشد ای علیم
- نور دانش به همه جا تابانده بود .

❖ هم خانواده

واژه های هم خانواده در کتاب فارسی به دو دسته تقسیم می شوند :

الف) واژه های هم خانواده در فارسی ب) واژه های هم خانواده در عربی

الف) واژه های هم خانواده در فارسی :

به واژه هایی گفته می شود که یک کلمه در آنها مشترک باشد ؛ یعنی ، تکرار شده باشد؛ این واژه های تکراری ممکن است ریشه ی فعل (بن فعل) باشد .

مثال ۱: دلبر ، دلداری ، بیدل ، خوشدل ، دلاور ، پردل (جزء تکراری دل)

مثال ۲: کوشا ، کوشش ، سخت کوش ، کوشنده (جزء تکراری ، ریشه ی فعل کوش)

خوب توجه کنید:

- در زبان فارسی به واژه هایی که از یک مصدر گرفته شده باشند نیز هم خانواده می گویند
 - مثال ۱: بینا، بینش، دوربین، بیننده، دیدار، دیده
 - این واژه ها، از مصدر « دیدن » گرفته شده اند
 - مثال ۲: خواسته، خواستار، خواستگار، خواهان، خودخواه
 - این واژه ها، از مصدر « خواستن » گرفته شده اند
 - واژه های هم خانواده نباید معنی یکسانی داشته باشند؛ زیرا، برای یافتن واژه های جدید و گسترش واژه های زبان، واژه های هم خانواده ساخته می شوند؛ مثلاً واژه های « نشاط انگیز و غم انگیز » با این که هم خانواده هستند، از نظر معنی، مخالف یکدیگر هستند.
 - شناخت واژه های هم خانواده، ما را با ساختمان واژه ها و املاي آن ها آشنا می سازد؛ پس سعی کنید، هنگام خواندن معنی واژه ها، هم خانواده های آن ها را هم پیدا کنید.
- (ب) واژه های هم خانواده در عربی:
- در زبان عربی، به واژه هایی که ریشه ی مشترک داشته باشند؛ یعنی، سه حرف اصلی آنها به ترتیب، تکرار شده باشند، هم خانواده می گویند.

مثال ۱: نظم، ناظم، منظم، تنظیم، انتظام (حرف مشترک «ن، ظ، م»)

مثال ۲: صادق، صدقه، صداقت، صدیقه، مصدق (حروف مشترک «ص، د، ق»)

ز ک ق ه

- (۱) توجه به واژه های هم خانواده ی یک واژه ی عربی، در یادگیری املاي آنها را برای ما آسان می کند.
- سعی کنید هنگام دیدن یک واژه ی عربی چند واژه ی هم خانواده با آن واژه را بنویسید.
- (۲) در زبان عربی، واژه های هم خانواده، حداقل سه حرف مشترک دارند؛ بنابراین، در واژه های تشدید دار، حروف مشدد، دو حرف حساب می شود.

مثال: سدّ، مسدود، انسداد و ... حروف مشترک (س، د، د)

تـمـرین

۱- برای واژه های زیر، چند هم خانواده ی عربی بنویس.

اعجاز نقطه عجب

معصوم غرق افتخار

برای هر واژه ی زیر، چند هم خانواده ی فارسی بنویس.

آموزش شورانگیز خندان

نگته املايي

املا در دوره ی اول متوسطه ، شامل دو بخش است :

- ۱) متن املا به صورت تقريري
- ۲) فعاليت های املايي که هدف آن تقويت املا و درست نويسي است .

تـمـرینـ

۱- در متن زیر چند غلط املايي وجود دارد ، آنها را پيدا کنید و شکل صحيح هر کدام را بنويسيد .
کودکان پر نشات ، گل بوته ها و نوجوانان اميدوار ، زرت ها در گوش نسيم عامين می گفتند و من با قروور و
مهرباني و خوشنودي ، باغ و سحرا را تماشا می کردم .

۲- صحيح واژه ها و عبارت های زیر را بنويسيد .

دوگانه ای بگذار	روح مزاب	خستگي ناپزير
آب های ذلال	جوجه های مزرعه	صدها کشت دار

مهـارت نوشتاري

❖ انشا نويسي

برای نوشتن یک انشا ، در مورد موضوعی خاص ، ابتدا باید واژه های متناسب با آن موضوع را بنویسیم سپس آنها را دسته بندی کنیم ؛ برای هر دسته ، یک بند بنویسیم ، با کنار هم گذاشتن بندها ، می توانیم ، در مورد آن موضوع انشایی بنویسیم .

مثال : برای نوشتن انشا در مورد « پاییز » ابتدا واژه های متناسب با پاییز را می نویسیم ، سپس آن ها را دسته بندی می کنیم ، برای هر دسته ، یک بند می نویسیم و با کنار هم گذاشتن بندها ، در مورد فصل پاییز ، انشا می نویسیم .

ز ک ت ه : (پاییز) یک موضوع کلی است . واژه های متناسب با پاییز : ماه های فصل پاییز ، هوای پاییز ،

میوه های پاییز و ... هستند . به واژه های متناسب پاییز ، موضوع های کوچک تر می گویند .

برای نوشتن انشا در مورد موضوع کلی ، ابتدا یک بند مقدمه ، در مورد موضوع کلی می نویسیم . بند مقدمه به صورت کلی و کوتاه نوشته می شود .

در مرحله ی بعد موضوع های کوچک تر را مرتب کرده ، درباره ی هر کدام یک بند می نویسیم . به بندهایی که با

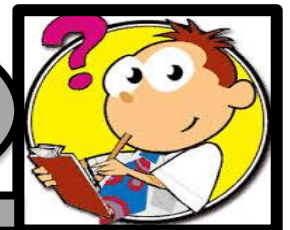
موضوع های کوچک تر نوشته می شوند ، (بندهای بدنه ، میانی یا تنه) می گویند .
در نوشتن هر کدام از بندهای بدنه یا همان موضوع های کوچک تر باید جمله مناسب نوشته شود .

ن ک ه : جمله موضوع به اولین جمله ی هر بند می گویند که درباره ی موضوع کلی و کوچک تر در آن نوشته شده است و بقیه بند را نگارنده با توجه به جمله موضوع ادامه می دهد و باعث می شود که از موضوع کوچک تر دور نشده و پراکنده گویی نکند .

به عبارت دیگر ، در هر بند فقط در مورد موضوع کوچک تر مطلب نوشته می شود و از حاشیه رفتن و پراکنده گویی خودداری می شود .

در مرحله ی آخر انشا بند نتیجه نوشته می شود که این بند جمع بندی انشای ما می باشد . در بند نتیجه از واژه های بنابراین ، پس ، نتیجه می گیریم که ، فهمیدیم که و ... نباید استفاده شود .

نکات مهم بند نویسی :

۱) رعایت ساختار بند : شروع بند از یک کلمه جلوتر شروع شده و سطرهای بعدی بند از ابتدای سطر شروع می شوند .

۲) رعایت علائم نگارشی و درست نویسی املایی در بند نویسی و انشا نویسی ضروری است .

۳) رعایت جمله موضوع بندهای میانی و عدم پراکنده گویی در بند میانی ضروری است .

۴) به کارگیری لحن مناسب برای خواندن انشا ضروری است .

انشای نمونه

موضوع کلی : پاییز موضوع های کوچک تر : (۱) ماه های فصل پاییز (۲) هوای پاییز (۳) میوه های پاییز

بند مقدمه	پاییز سومین فصل سال است . در این فصل رنگ برگ درختان در اثر کم شدن دمای هوا تغییر می کند و برگ درختان خشک شده ، می ریزند . این فصل با آمدنش زیبایی هایی را به وجود می آورد .
بندهای بدنه تنه یا میانی	فصل پاییز ، سه ماه دارد . ماه های فصل پاییز عبارت اند از : مهر ، آبان و آذر . این سه ماه هر کدام سی روز دارند . در اوایل پاییز ، هوا آرام آرام سرد می شود . بادهای پاییزی می وزد و باران های زیبای پاییزی می بارد . در ماه آخر پاییز که به فصل زمستان نزدیک می شویم ، هوا بسیار سرد می شود . پاییز هم مانند دیگر فصل های سال ، میوه های خاص خودش را دارد . میوه های فصل پاییز عبارت اند از : پرتقال ، سیب ، نارنگی ، انار و میوه های این فصل آبدار و خوشمزه هستند و با

داشتن ویتامین برای سلامتی بدن مفید می باشند .

بند	فصل پاییز هم مانند دیگر فصل های خلق شده توسط نقاش آفرینش زیباست و شگفتی ها و نتیجه
نتیجه	زیبایی هایش بیننده را به تأمل درباره ی خالق بزرگ جهان هستی یعنی خداوند می اندازد .

نکته ی روان خوانی کژال

در زبان فارسی بعضی از واژه ها یک از نشانه های فعل (انجام کار) را دارند . اما زمان و شخص ندارند ، به این واژه ها مصدر می گویند .

مانند : رفتن ، گفتن ، خریدن ، پوشیدن و ...

بن : به معنی ریشه می باشد و در اصطلاح ادبی ، به جزء ثابت و تغییرناپذیر فعل می گویند که مفهوم و پیام اصلی فعل را در بردارد.

ما، در زبان فارسی دو نوع بن داریم : (۱) بن ماضی (۲) بن مضارع

➤ **طریقه ی ساخت بن ماضی** : نشانه ی (— ن) را از آخر مصدر بر می داریم ، بن ماضی ساخته می شود .

مانند : رفتن ← رفت گفتن ← گفت خریدن ← خرید

➤ **طریقه ی ساختن بن مضارع** : مصدر را امر کرده ، (ب) را از ابتدای آن برمی داریم ، آنچه از کلمه باقی می ماند ، بن مضارع است .

مانند : دویدن ← بدو ← دو رفتن ← برو ← رو

قید

به کلمه ای گفته می شود که یک یا چند ویژگی های فعل را از نظر مکان ، زمان ، تأسف ، تأکید ، حالت و ... بیان می کند و اگر از جمله حذف شود به معنی و مفهوم جمله آسیبی نمی رساند .

❖ انواع قید

(ا) **قید زمان** : زمان واقع شدن فعل را نشان می دهد . امسال ، سال خوبی خواهیم داشت . قیدزمان

ن ک ا ا ت ه ه م

(۱) برای معلوم نمودن قید زمان از دو کلمه ی پرسشی (کی ، چه وقت) استفاده می کنیم .

مثال : فردا جلسه داریم . چه وقت جلسه داریم ؟ فردا ← قید زمان

(۲) مهم ترین قیدهای زمان عبارت اند از : هرگز ، هیچ گاه ، دیروز ، سحرگاه ، امشب ، اکنون ، الان ، هنوز ،

پارسال ، امسال ، عصر ، صبح ، ظهر ، به ندرت ، زود ، دیر ، پس از این ، همیشه ، همواره ، از پاییز تا

زمستان ، حالا ، بعد ، امروز ، روزهای بعد ، هیچ وقت ، فوراً ، شب ف پنج ساعت بعد و ...

(ب) **قید مکان** : مکان وقوع فعل را نشان می دهد . چشمه ها آمدند پایین تر قید مکان

۱) برای مشخص کردن قید مکان از پرسش (کجا) استفاده می کنیم

مثال : زهرا به این جا آمد . ← کجا آمد ؟ این جا (قید مکان)

۲) مهم ترین قیده‌های مکان عبارتند از : بالا ، پایین ، این جا ، آنجا ، دور ، نزدیک ، هر جا ، کنار ، همه جا ، هیچ

جا ، خارج ، داخل ، زیر ، رو ، پیش ، عقب ، جلو ، مشرق ، مغرب و ...

ج) قید حالت : حالت و چگونگی انجام فعل را نشان می دهد . کودک را گریان دیدم . قید حالت

←

۱) برای مشخص کردن قید حالت ، پرسش (چگونه ، چه طور) را می پرسیم .

مثال : فاطمه عاقلانه تصمیم گرفت . چگونه تصمیم گرفت ؟ ← عاقلانه قید حالت

←

۲) مهم ترین قیده‌های حالت عبارتند از : نفس زنان ، دوان دوان ، آهسته ، تند ، بد ، خوب ، افتان و خیزان ،

پنهان ، لرزان ، گریان ، شیون کنان ، آشکار ، درست ، پیاده ، سواره ، عاقلانه ، نالان ، وحشت زده ، نشسته

، خنده کنان ، نعره زنان ، خنده ، خواب آلود ، ناراحت ، دست به عصا ، شاد ، قدم زنان ، جوشان و ...

۳) با اضافه کردن (ان) به آخر بن مضارع و بعضی افعال می توان قید حالت درست کرد .

مثال : لرزان ، گریان ، شیون کنان

د) قید مقدار : این نوع قید ، اندازه و مقدار را در فعل بیان می کند . او خیلی باادب است . قید مقدار

←

۱) برای معلوم کردن مقدار از پرسش (چه قدر) استفاده می کنیم .

مثال : فریبا زیاد خوابید . چه قدر خوابید ؟ ← زیاد قید مقدار

←

۲) مهم ترین قیده‌های مقدار عبارتند از : زیاد ، کم ، تا حدودی ، کم تر ، قدری ، بسی ، خیلی ، تماماً ، تاحدی

فراوان ، خیلی ، اندک و ...

ه) قید کیفیت (چگونگی) : این قید ، کیفیت و چگونگی اتفاق افتادن فعل را نشان می دهد .

پروین خوب درس می خواند . قید کیفیت

←

مهم ترین قیده‌های کیفیت عبارتند از : آهسته ، خوب ، بد ، زشت ، زیبا ، راست ، کج ، درست ، پاورچین

پاورچین ، یواش یواش ، خیرخواهانه ، نیک ، ارزان ، آسان ، به تندی ، به آرامی ، ناقص ، کامل ، شدید و ...

و) قید آرزو (تمنا) : کاش ، کاشکی ، لطفاً ، ان شاء ... ، ای کاش ، امیدوارم ، الهی ، خدا کند ، آرزومندم و ...

کاش شبی فرا می رسید که از هجوم دشمن در امان بودیم . قید آرزو

←

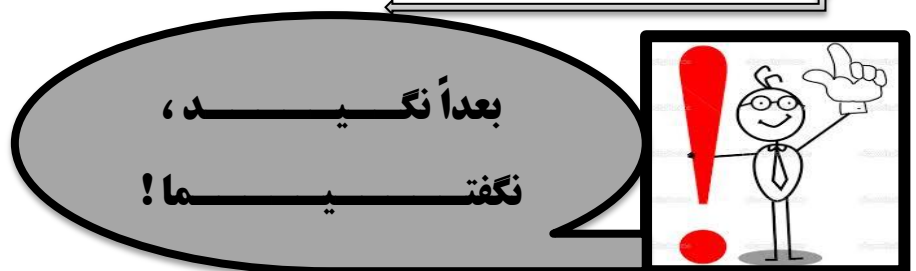
ز) قید شک (تردید) : شاید ، به نظرم ، امکان دارد ، احتمال دارد ، احتمالاً ، مثل این که ، گویا ، به گمانم و ..
احتمالاً زهرا به سفر زیارتی رفته بود . قید شک

ح) قید تکرار : دو مرتبه ، باز هم ، مجدداً ، حیف دیگر ، باز ، دوباره ، از نو و ...
او هی می خندید و من چیزی نمی گفتم . قید تکرار

ط) قید تأکید : بله ، البته ، به راستی ، حتماً ، راستی ، واقعاً ، قطعاً ، به طور حتم ، یقیناً ، هر آینه ، به درستی ،
الحق ، به یقین ، آری ، مسلماً ، همین طور است و ...
به راستی اگر او را نبخشی چه می شود ؟ قید تأکید

ی) قید پرسش : چگونه ، چرا ، چون ، آیا ، کجا ، مگر ، کی ، چه و ...
آدمی کی به خوردن شتابد ؟ قید پرسش

ک) قید تأسف : افسوس ، متأسفانه ، وای ، دریغا ، آه ، دردا ، واویلا ، آخ ، اوخ ، فریاد و ...
متأسفانه رویا به دانشگاه نرفت . قید تأسف

۱- آسان ترین راه برای شناخت قیدها ، آن است که قید را از عبارت حذف کنیم ، اگر تغییری در عبارت یا جمله پیدا نشد ، کلمه ی حذف شده ، قید بوده است .

مانند : من مریم را خندان دیدم . ← من مریم را دیدم .

۲- برخی مواقع در بعضی از جملات امکان دارد چند نوع قید به کار رود .
مانند : دیروز زهرا خندان به خانه رفت .

۳- در زبان فارسی بیش تر صفت ها را می توان به صورت قید نیز استفاده کرد .
مانند : راه کج رابه من نشان ندهید . صفت

این راه ، کج است . قید

ساختار قید

❖ انواع قید از نظر ساختمان

(۱) قیدهای نشانه دار: در ساختمان این نوع قیدها نشانه ای وجود دارد که با آن شناخته می شود.

مانند: تنوین - پیشوند یا حرف اضافه

قیدهای نشانه دار عبارت اند از:

(الف) واژه های عربی که تنوین دارند. مانند: فوراً - اصلاً - حتماً

(ب) واژه های که از یک پیشوند و یک اسم تشکیل شده اند. مانند: به سرعت - با احتیاط - از قضا -

(ج) متمم های قیدی: که از یک حرف اضافه و اسم مکان یا زمان درست شده اند. مانند: از تهران - از این جا -

تاعصر پنج شنبه - تاشهر

(د) واژه های پی در پی و مکرر: بعضی از واژه هایی که دوتایی بیان می شوند. مانند: کم کم - دانه دانه - تند تند

(۲) قیدهای بدون نشانه: به واژه هایی گفته می شوند که هیچ نشانه ای اعم از تنوین، پیشوند، حروف

اضافه ندارند و اما قید به حساب می آیند.

قیدهای بدون نشانه را در زیر آورده ایم:

(الف) قید مختص: که فقط قید به حساب می آیند.

مانند: هرگز - هنوز - البته - مثلاً - شاید - ناگهان - همواره - احياناً - اتفاقاً

(ب) اسم های مکان و زمانی که مشترک با قید هستند.

مانند: صبح - عصر - صبح زود - پارسال - یک دقیقه پیش - این جا - دیشب

(ج) صفت های مشترک با قید یا در اصل قید

مانند: آهسته - زیاد - خوب - ساکت - مردانه - بیوسته - عاقلانه - زود

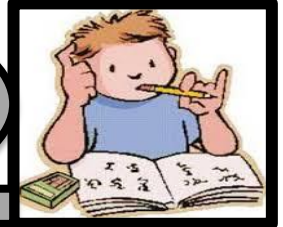
پرسش و
پاسخ

در عبارت های زیر انواع قید را مشخص کنید.

- جیغ زنان و مویه کنان راه رفته را برگشت.
- زهرا با احتیاط از خیابان عبور کرد.
- برسر زنان دوید و روناک را بغل زد.
- او هرگز از ماجرا مطلع نبود.
- نرگس خیلی کوشا است.

خود آزمایی فصل اول

۱- بیت زیر از چند جمله تشکیل شده است ؟

ای نام تو بهترین سر آغاز / بی نام تو نامه کی کنم باز
۱- یک / ۲- دو / ۳- سه / ۴- ۴

۲- در کدام گزینه منادا حذف نشده است ؟

۱- ای هست کن اساس هستی / کوتاه ز درت دراز دستی

۲- ای نام تو بهترین سر آغاز / بی نام تو نامه کی کنم باز

۳- ای یاد تو مونس روانم / جز نام تو نیست بر زبانم

۴- ای فدای تو همه تبرهای من / ای به یادت هی هی و هی های من

۳- واژگان کدام یک از گزینه های زیر می توانند به عنوان سجع به کار روند.

۱- زمان و زمین / ۲- غرب و مغرب / ۳- دوست و درست / ۴- بار و سوارکار

۴- در بیت « از ظلمت خود رهایی ام ده / با نور خود آشنایی ام ده » چند ترکیب اضافی (مضاف و مضاف الیه)

وجود دارد ؟

۱- دو / ۲- سه / ۳- چهار / ۴- پنج

۵- در کدام گزینه ترکیب وصفی (موصوف و صفت) وجود ندارد ؟

۱- ای هست کن اساس هستی / کوتاه ز درت دراز دستی

۲- ای نام تو بهترین سر آغاز / بی نام تو نامه کی کنم باز

۳- هم تو به عنایت الهی / آنجا قدمم رسان که خواهی

۴- هم قصه ی نانموده دانی / هم نامه ی نا نوشته خوانی

۶- در کدام گزینه آرایه ی تشبیه به کار رفته است ؟

۱- ای نام تو بهترین سر آغاز / بی نام تو نامه کی کنم باز

۲- ای یاد تو مونس روانم / جز نام تو نیست بر زبانم

۳- ای کارگشای هر چه هستند / نام تو کلید هر چه بستند

۴- ای هست کن اساس هستی / کوتاه ز درت دراز دستی

۷- در عبارت زیر به ترتیب چند جمله ی امری ، چند جمله ی خبری و چند جمله وجود دارد ؟

« دانای ده که از راه نیفتیم ، بینایی ده تا در چاه نیفتیم ، دست گیر که آویز نداریم ، توفیق ده ، تا در دین استوار شویم . »

۱- سه - سه - هشت / ۲- پنج - سه - هشت / ۳- چهار - دو - شش / ۴- چهار - چهار - هشت

